

Satranç

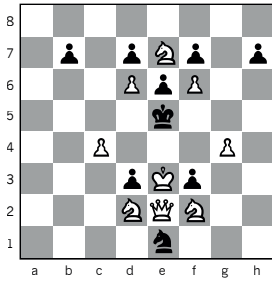
Kıvanç Çefle [btsatranc@tubitak.gov.tr]

Kaçan Fırsat

Hiç satranç oynarken bir hamlede matı kaçırdığınız oldu mu?

Aşağıdaki oyunda, beyazın hamlesini yaptıktan hemen sonra ortaya çıkan durumu görüyoruz. (Diyagram 1). Oysa ki yaptığı hamle yerine başka bir hamleyle siyahı mat edebilirdi. Soru şu: Beyazın oynadığı son hamle neydi, bunun yerine hangi hamleyle mat edebilirdi?

Diyagram 1

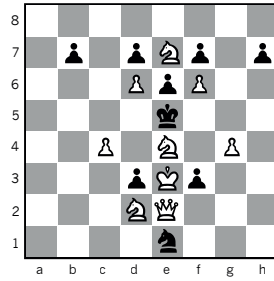

Kaynak: Langstaff, W. A.,
The Chess Amateur, 1928

Pozisyonu incelediğimizde yalnızca iki senaryonun “kaçırılmış mat” şartını sağladığını görürüz: Beyaz son hamlesinde ya Ae4-Af2 oynamış ve Ve2-Vh2 mat fırsatını ya da Ae4-Ad2 oynamış ve Ve2-Vb2 mat fırsatını kaçırmıştır. Bir satranç probleminin tek bir çözümü olur. Dolayısıyla bu iki senaryodan yalnızca biri doğru olmalıdır. Pozisyonun simetrik oluşu dikkate alınırsa buna inanmak zor. Neden birbirinin simetriği olan iki çözümden yalnızca biri doğru olsun ki? Ama biraz sonra göreceğiniz üzere biz burada Ae4-Af2 senaryosu-

nun kurallara uygun oynanmış bir oyunda gerçekleşmeyeceğini kanıtlayacağız. Şimdi biraz retrograd analiz yapıp zihnimizi bileyelim. Beyazın en son Ae4-Af2 oynadığını varsayalım ve bu hamleyi geri alalım: f2’deki atı e4’e koyup pozisyona bir daha bakalım (Diyagram 2).

Diyagram 2

Bu durumda (Diyagram 2) son hamleyi siyah yapmıştı. Peki ama siyahın son hamlesi neydi? Siyah son hamlesini ya piyonlarından biriyle ya şahıyla ya da e1’deki atıyla yapmış olmalıdır. Bu olasılıkları bir bir inceleyelim:

Şimdi d3’te duran piyonuyla d4-d3 oynamış olamaz. Çünkü bu piyonu d4’e geri koyduğunuzda, beyaza zaten şah çekmiş olduğunu görürsünüz. Şah çekmiş durumda rakip buna cevap vermeden ikinci bir hamle yapmak kural dışıdır. Benzer durum f3’teki piyon için de geçerli. Siyahın son hamlesini tahtada duran diğer piyonlarıyla da yapmış olması mümkün değil.

Peki ya siyah şah? Siyah şah d5’ten (ya da f5’ten) şimdi bulunduğu kareye (e5) gelmiş olabilir mi? Eğer d5’te duruyorduyorsa, beyaz hem e7’deki atıyla hem de c4’teki piyonuyla şah çekmiş olurdu ki bu imkânsız. Aynı açıklama f5 karesi için de geçerli. Siyah şahın d6, e6, f6 karelerinde duruyor olması, bu kareler başka taşlar tarafından işgal edildiğinden mümkün değil. Diğer yandan d4, e4 ve f4 karelerinde de duruyor olamaz, çünkü bu kareler beyaz şahın denetimi altında. Özet olarak son hamleyi şah yapmış olamaz.

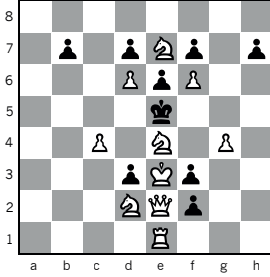
Gelelim e1’deki ata... At buraya (e1’e) ya c2 ya da g2’den gelmiş olmalı. Her iki durumda da zaten şah çekmiş haldeyken hamle yapmış oluyor ki kurallara göre bu da imkânsız.

Analiz bitti mi? Bütün olasılıkları gözden geçirdiğimize göre, diyagram 2’nin kural dışı bir pozisyon olduğunu kanıtlamış olmuyor muyuz?

Hayır. Satrancı ilginç bir oyun kılan en önemli kurallardan biri, son yataya ulaşan bir piyona terfi hakkı verilmesidir. Diyagram 2’deki durum, siyahın f2’ye gelmiş bir piyonuyla beyazın e1’de duran bir taşını alması ve at çıkmasıyla ortaya çıkmış olabilir, yani satranç notasyonu gösterirsek fxe1=A hamlesini yapmıştır. Şimdi f2’ye si-

yah bir piyon, e1'e de beyaz bir taş koyup (mesela kale) tekrar düşünelim (Diyagram 3).

Diyagram 3

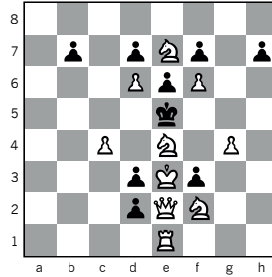

Siyahın d3, f3 ve f2'de duran piyonları buralara gelmek için kaç taş yemiştir? Bu piyonların oyunun başında a7, c7 ve g7'de duran piyonlar oldukları belli, sütun değiştire değiştire şimdi buldukları yerlere gelmeleri için 7 taş yemeleri gerekir: axbxcxd (3 taş), cxdxexf (3 taş) ve gxf (1 taş). Ama Diyagram 3'te gösterilen pozisyonda 10 beyaz taş olduğuna göre bu imkânsız. Çünkü biliyoruz ki beyazın oyunun başında 16 taşı vardı, oysa ki Diyagram 3'te tahtadaki beyaz taşların sayısı (10) ile siyah piyonların alması gereken taş sayısının (7) toplamı 17 ediyor. İşte şimdi kesinlikle söyleyebiliyoruz ki, kullara uygun oynanmış bir oyunda Diyagram 2'deki pozisyon ortaya çıkamaz. Dolayısıyla Ae4-Af2 senaryosu imkânsız.

İmkânsız olanı dışladığımıza göre, geriye kalan diğer senaryo doğru olmak zorunda: Diyagram 1'deki pozisyon oluşmadan önce beyazın yaptığı son hamle Ae4-Ad2 idi. Bundan önce siyah son hamlesinde d2'ye gelmiş piyonuyla e1'deki taşı almış ve at çıkmıştı.

Bu mümkün, çünkü a7, c7 ve g7 piyonları toplam 5 taş olarak buralara gelebilir: axbxcxd (3 taş), cxd (1 taş) ve gxf (1 taş). Ne olup bittiğini daha iyi anlamak için Diyagram 4'e bakın. Siyah bu noktada dxe1=A hamlesini yaptı, beyaz da buna karşılık Ve2-Vb2 ile mat edeceğine Ae4-Ad2 hamlesini yaptı. Ne görüyorsunuz? Diyagram 1'deki pozisyonun ta kendisi.

Diyagram 4

Bu problemin ilginç yönü şu: Daha önce belirttiğimiz gibi Diagram 1'de görülen pozisyon simetrik. Buna rağmen, birbirinin simetriği olan Ae4-Af2 ve Ae4-Ad2 hamlelerinden yalnızca birisinin doğru olduğunu gördük. Neden böyle?

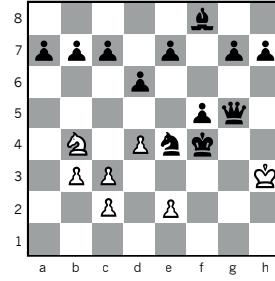
Bunu da size bırakıyoruz.

Bu arada, gözünün önündeki matı kaçıran beyaza da geçmiş olsun diyoruz.

■ Aydın soruları

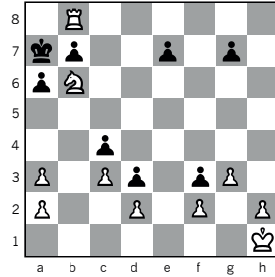
Size çözmeniz için iki problem sunuyoruz. İkisi de birer "kaçan fırsat" problemi. Diyagram 5'te ve 6'da beyazın hamlesini yapmasından sonraki durum görülüyor. Oysa yaptığı hamle yerine başka bir hamle ile mat edebilirdi. Yaptığı hamle neydi, nasıl mat edebilirdi?

Diyagram 5

Bror Larsson, Herbert Hultberg
Eskilstuna-Kuriren, 1955

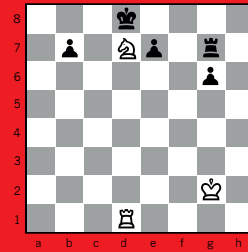
Diyagram 6

Erich Bartel
Die Schwalbe, 1973

Haziran Sayısında Sorulan Etüdün Çözümü:

Diyagram 7

Leonid Kubbel / "64", 1938 - İkincilik Ödülü

Beyaz kazanır

Çözüm:

1. Af8+!

Şimdi siyahın iki ana devam yolu var:

A) 1. ... Şc8 (1. ... Şc7 2. Ae6+ ve kaleyi alır) 2. Kc1+ Şb8 (2. ... Şd8 3. Ae6+) 3. Ad7+ Şa7 4. Ka1 mat.
B) 1. ... Şe8 2. Ae6 Kg8 3. Ac7+ Şf7 4. Kf1+ Şg7 5. Ae6+ Şh6 6. Kh1 mat. Biri "a", diğeri "h" sütunu üzerinde birbirinin aynı iki mat pozisyonu (eko matlar). Eğer 2. ... Kh7 3. Kd8+ Şf7 4. Ag5+ ve kaleyi alır.